

NAGY MARIANNA

MTA Titkársága, Főtitkári és Főtitkárhelyettesi Titkárság
nagy.marianne20@gmail.com

Nagy Marianna: Félre-értjük egymást? – a sztereotip jelentéstartalom előhívásában szerepet játszó mentális és társas műveletek a megértés folyamatában
Alkalmazott Nyelvtudomány, XXI. évfolyam, 2021/1. szám, 142–156.
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.1.009>

Félre-értjük egymást? – a sztereotip jelentéstartalom előhívásában szerepet játszó mentális és társas műveletek a megértés folyamatában¹

The aim of this paper is to study the phenomenon of misunderstanding in the Hungarian language within the theoretical framework of functional cognitive linguistics. The broader theoretical framework is provided by the criteria of functional pragmatics and cognitive psychology. I present a case study of a blog post and the misunderstandings identified in the replies to it. I apply the concept of misunderstanding as follows: the message of the sentences created by the speaker in a syntactically correct way is understood differently by recipients in such way that there is a contradiction between the different interpretations, which may not be of a purely logical nature. The main thesis of the paper is that the concept of misunderstandings goes beyond the general interpretation that misunderstanding is a false conclusion based on a logical mistake. The case study finds that stereotypes (closely related to prejudice), subjectivization, memory, and emotions may play a role in the formation of misunderstandings.

Keywords: functional cognitive linguistics, functional pragmatics, cognitive psychology, misunderstanding, Hungarian language, stereotypes, subjectivization, mental and social operations

1. Bevezető

A tanulmány a magyar nyelvben vizsgálja a félreértés jelenségét a funkcionális kognitív nyelvészet elméleti keretének megfelelően. A tágabb elméleti keretet a funkcionális irányú pragmatika és a kognitív pszichológia szempontrendszer adja. A félreértés fogalmát a következőképpen határozom meg: a nyelvi félreértés azt jelenti, hogy a szöveg (diskurzus) lényegi értelmezése sérül: a hallgató a beszélő által létrehozott szövegnek a beszélő (feltételezhető vagy azonosított) szándékától eltérő más, lehetséges jelentést tulajdonít, és a két jelentés között ellentmondás van. A félreértés jelensége a megismerési folyamat része, a megértés és a meg nem értés között helyezhető el egy fiktív skálán. A félreértés fogalma különbözik a félrevezetés és a félremagyarázás fogalmaktól. A tanulmány fő tézise, hogy a félreértések értelmezése túlmutat azon az általános megközelítésen, amely szerint a félreértés logikai hibára épülő téves

¹ Köszönetemet fejezem ki Pléh Csabának, aki ráirányította a figyelmemet a hiba (error) és a tévedés (mistake) különbözőségére a félreértések vonatkozásában, meghatározó támpontot nyújtva ezzel a téma körülhatárolásához.

következtetés. A hazai és a nemzetközi pragmatikai szakirodalom foglalkozik többek között az interkulturális érintkezés körében, valamint a gender témakörében is a félreértés (misunderstanding) vizsgálatával (vö. Boromisza, 2003; Csontos & Dér, 2018: 78–81; Hardi, 2010; Simon, 2018; Szilágyi-Gál, 2018; Bührig & Thije eds., 2006; House et al. eds., 2003; Tannen, 2019). A félreértés koncepcióját nyelvi szempontból két fő irányból közelítik meg: az információátvitelből (pl. nyelvi-kulturális különbségből adódó bizonytalanság, kommunikációs viselkedés) vagy a társalgó felek közötti nyelvhasználati különbségekből (pl. különböző anyanyelvek közötti eltérések, szaknyelvi nehézségek különböző hivatást gyakorlók között, társadalmi nemek közötti kommunikációban való eltérések) adódik-e a félreértés. A vizsgálatok egyik meghatározó szempontja a közölni szándékolt tartalom és ezzel összefüggésben annak megítélése, hogy helyes vagy helytelen az értelmezés.

A jelen tanulmány szerint a megnyilatkozó szándékai csak valószínűsíthetők, teljes mértékben azonban nem megismerhetők, ezért a szöveg kontextusára és a befogadói értelmezésre helyezi a hangsúlyt a félreértések vizsgálatában. Ez a tanulmány a magyar nyelvben vizsgálja a nyelvi félreértés kialakulásában résztvevő komplex kognitív folyamatokat, a szociokulturális és pragmatikai tényezőkkel összefüggésben. Elhatárolja a tisztán logikai természetű hibákat (pl. emlékezeti hiányosság, fáradtság, figyelmetlenség miatt) a különböző fogalmak összekapcsolásából származó félreértésektől. A vizsgálat empirikus tárgyát a szintaktikailag adekvát módon megalkotott mondatok esetén kialakuló fogalmi alapú félreértés alkotja. Egy blogbejegyzésről és az arra reflektáló hozzászólásokban azonosított félreértésről készült esettanulmányt ismertetek. Az esettanulmány megállapítja, hogy a sztereotípiáknak (szoros összefüggésben az előítélettel), a szubjektívizációnak, az emlékezetnek és az érzelmeknek szerepe lehet a félreértések kialakulásában. A félreértés során jelentésvesztés történik a szöveg szintjén. A fogalmi alapú félreértéseknél azonban a megértés során új ismerettel bővülnek a résztvevők, mivel a negatív tapasztalat feldolgozása összekapcsolódhat a közös ismeretszerzés és a kommunikációs felek kölcsönös megértésének a sikerélményével.

A félreértés jelenségével összefüggő elméleti háttérfeltevéseket, valamint a jelenség kognitív szemantikai megközelítését a második fejezet vázolja. Az elemzés tárgyának választott blogbejegyzés és a kapcsolódó hozzászólások alapján készített esettanulmányt a harmadik fejezet mutatja be, amely foglalkozik a perspektivikus értelmezés jelentőségével a közös megértés folyamatában, feltárja a (téves) következtetések során alkalmazott mentális és társas műveleteket a maguk környezetében, végezetül hermeneutikai és metapragmatikai szempontokat von be az elemzésbe. A tanulmányt záró negyedik fejezet rövid összefoglalást ad a félreértés mint jelenség kognitív szemantikai vizsgálatának az eredményéről.

2. Elméleti háttérfeltevések

A téves következtetéseknek nevezett jelenségek vizsgálata az arisztotelészi logikai hagyományban gyökerezik. Erre a pusztán logikai hibán alapuló téves következtetésre példa, amikor a beteg a naptári nap tévesztése miatt elmulasztja a megjelenést az orvosnál az előjegyzett időpontban.

Az ide vonatkozó jelenlegi szakirodalomban ugyanakkor egyetértés mutatkozik abban, hogy „a téves következtetések nem abszolút módon megítélhető logikai hibák, hanem egy sor szemantikai és pragmatikai tényezőtől függenek” (Kertész & Rákosi, 2007: 112). A szemantikai és a pragmatikai tényezők szerepét szemlélteti a félreértésekben, amikor az orvos azt mondja a páciensnek, hogy „vigyázzon, mert van egy kis cukra” (I. Sopronert, 2005). Ebben az esetben míg a beteg egy pontos diagnózist vár el az orvostól egy kulturálisan áthagyományozott forgatókönyv szerint, addig az orvos megnyilvánulása erősen szubjektív, ami félreértéshez vezethet.

A témakör szempontjából hasonlóan releváns, hogy a mentális és a társas műveletek a nyelvhasználatban lényegileg összefonódnak (vö. Croft, 1994).

Választ adni arra a kérdésre, hogyan épül föl a jelentés a beszédhelyzet dinamikájában, olyan nyelvészeti modellekkel lehetséges, amelyek földerítik a jelentés belső szerkezetét, és alkalmasak a változás folyamatának és eredményeinek a leírására. A funkcionális kognitív nyelvészet használatalapú elvekből, a nyelvtani leírás fő területeinek átfogó megközelítéséből, valamint a prototípuselv szerint szerveződő kategóriákból indul ki, és feltárja a séma (I. Tolcsvai Nagy, 2013: 385) és a megvalósulás egymáshoz való viszonyát a szövegvilágban.

A funkcionális kognitív szemlélet alapján a nyelvi szimbólumok sajátosságai perspektivikusságukból adódnak. A nyelvi szimbólumok rendszere a dolgok és/vagy események különböző perspektívákból történő megfigyelését, megértését teszi lehetővé (Tomasello, 2002: 103–143). A nyelvi szimbólumok juttatják érvényre azt a perspektívát, ahonnan a megnyilatkozó az eseményeket a bennük szereplő dolgokkal a befogadó számára hozzáférhetővé teszi. A megnyilatkozó a nyelvi szimbólumokkal képes elérni azt, hogy a befogadó egy referenciális jelenetet egy bizonyos módon dolgozzon fel, ne pedig másképpen. A beszélő nézőpontja meghatározó egy megnyilatkozásban, ennek következtében a megértés folyamatát egyfelől jelentősen befolyásolja, hogy a szövegvilág résztvevői az előzetes ismereteiket és a hozzájuk kapcsolódó viszonyulásukat nyíltan kifejezve hozzáférhetővé teszik-e egymás számára (objektívizáció), vagy a beszélő nézőpontja bennfoglaltan érvényesül (szubjektívizáció) (vö. Langacker, 2006: 18). A nyelvi szimbolizáció folyamatában alapvető szerepe van a konstruálásnak. Másfelől az előzetes ismeretek előhívásában az emlékezet játszik lényeges szerepet.

Ahhoz, hogy egy érzékleti benyomás később kereshetővé váljon a visszaemlékezés folyamatában, először emléknnyommá kell alakulnia.

A pszichológusok [általánosságban, NM.] kódolásnak nevezik azt a folyamatot, amely révén egy érzékletből emléknym alakul ki. [...] többnyire eseménynek nevezik a feldolgozott információk azon csoportját, amelyet emlékezeti rendszerünk emlékezeti kóddá igyekszik transzformálni. Ez az esemény lehet egy megfigyelt cselekvéssor, szavak vagy hangok sorozata, esetleg arcokat vagy tárgyakat ábrázoló képek. Az esemény mindig valamilyen téri-idői kontextusban lesz elsajátítva (l. Csépe, et al., 2007: 86).

A szerzők nagy hangsúlyt helyeznek az emlékezet tényezői között a kódolás jellegére, melynek alapján adott információt különböző „mélységben” dolgozhatunk fel. A feldolgozás irányulhat az ingerek fonológiai vagy vizuális jellemzői mellett azok szemantikai aspektusaira is (pl. a kategorizáció művelete vagy más hasonló jelentésű szavak felidézése által).

3. A félreértés mint a megismerési folyamat része – esettanulmány

A következőkben bemutatott élőnyelvi példa egy blogbejegyzés, melynek szerzője Hodász András, aki egy filmkritikát írt az olvasóknak a következő címmel: *Mária Magdolna – A nagy félreértés* (l. Mandiner, 2018). A szerző írásához kapcsolódóan több hozzászólást idézek az alábbiakban. A blog olvasói számára tudható, hogy a szerző egy fiatal, római katolikus pap, a szöveg írásakor a Kispesti Nagyboldogasszony Főplébánián szolgált káplánként.

A blog mint szövegtípus a beszélt nyelv és az írott nyelv ismertetőjegyeit vegyíti. A szerző előrelátóan, pontosan megtervezheti az üzenetét, egyúttal a műfaj nagyobb mozgásteret enged a stilisztikai megoldásokban, a kötetlen beszélgetéshez közelít.

(1) Előre leszögezem, hogy szerintem nem lehet jó Jézus-filmet csinálni. [...] Ezzel a kicsit sem burkolt előítélettel ültem be megnézni a legújabb példányt. [...] És ha valaki most arra gondol, hogy az »őskonzervatív pap védelmezi a teológiát a feminista behatástól«, hát nagyon téved! [...] Kritika következik, tele spoilerrel. – Hodász András

A film, így a filmkritika, valamint az alábbi bekezdés témája is alapvetően Mária Magdolna, ettől eltérően a félreértést okozó tagmondat egy olyan többszörösen összetett mondatba ágyazódik be, amely Jézus anyjáról, Szűz Máriáról szól (az aláhúzott rész saját kiemelés, azt a tagmondatot jelöli, amelyben a félreértés megvalósul, NM):

(2) [Mária Magdolna] fontos szereplője az evangéliumnak, tiszteletreméltó, de nem volt apostol, ahogy azt a film ábrázolja. Az apostolok kollégiuma 12 férfiből állt, méghozzá Jézus személyes döntése folytán, és Mária [Magdolna] nem keresztelt, és nem volt ott az utolsó vacsorán, ahogy a film állítja. Nem kell valakit apostollá tennünk azért, hogy megfelelően tiszteljük. Jézus anyját [Szűz Máriát]

különleges tisztelet övezi az Egyházban, hiszen az élő Istent hordozta, mégsem tartjuk apostolnak, sőt: ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe, nem akart pápa sem lenni azzal az indokkal, hogy »Énvagyokazannya«. Attól még, hogy különböző hivatásunk van az Egyházban, nem jelenti, hogy bárki is hátrányosan lenne megkülönböztetve. A különbözőség nem feltétlenül igazságtalanság, ahogy a marxizmus próbálta beállítani. – Hodász András

A bejegyzéshez kapcsolódó alábbi hozzászólások helyesírását változatlan formában közlöm:

(3) Szomorúan látom, hogy még egy Hodász András is zsigerileg hordozza az Egyház konzervatív nőképét. Különböznék nem írta olyat, hogy »ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe« ... És mindezt Máriáról... Hát, elég gáz! – Gál Magdi hozzászólása

(4) Nem hiszem, hogy ezzel a kotyogással Hodász atya arra szeretett volna rávilágítani, hogy konzervatív elképzelései vannak a női szerepkörökről, avagy sem, hanem inkább arra, hogy Mária nem azért nem lett apostol, vagy pápa vagy miegymás, mert nő, hanem pusztán Jézus akaratából. Ő az Isten anyja lett. Más feladatkör, de ezt is el kell látnia valakinek. Én sem értem miért kéne apostolnak lenni, hogy megkaphassa tőlünk az összes respektpontot. »Ha a test csupa szem volna, hol maradna a hallás? Ha meg csupa hallás, hol volna a szaglás? Isten határozta meg minden egyes tag feladatát a testben, tetszése szerint.« /1Kor 12 17-18/ – Varga Gergő Zoltán hozzászólása

(5) Varga Gergő Zoltán Félreértettél. Nekem egyáltalán nem hiányzik, hogy a nők pápák vagy apostolok lehessenek. Csupán arra az apró elszólásra reagáltam, hogy egy nő pusztán »belekotyogni« tudna az egyház dolgaiba. Ez bizony elég keményen nőellenes kijelentés. – Gál Magdi hozzászólása

(6) Örülök, hogy másnak is szemet szúrt. Már bocsánat a belekotyogásért ☺;) Kis freudi elírás... mi baja a nőkkel vajon a szerzőnek? – Ildikó Kenyeres hozzászólása

(7) Gál Magdi Bocsásson meg kedves Magdi, nem kívánok rugózni a témán, még kevésbé magamra haragítani a női olvasókat, de szeretném még egyszer védelmembe venni az atyát. Én nem szeretem, ha vezetés közben a hátsó ülésről elmesélik, hogyan, hol és miként kéne sávot váltani, vagy a dunántúlról most indult gyalogos zebrán való átengedésének szabályszerűségének okfejtését hallgatni. Azt sem szeretem, ha főzök és a másik szobában már most sötét az étel. Az ilyen helyzetekben - legyen szó öreg papáról, vagy 6 éves unokaöcsről - a kritizáló fél úgy érzem erőteljesen »kotyog«. Más emberek más

feladatokhoz más talentumokat kaptak, és ha valaki ettől eltérő dolgokhoz kívánna alkalomadtán alakító jelleggel hozzászólni, azt én nem nevezném nőellenességnek, meg egyáltalán semmilyen ellenességnek, hanem csak pusztán az adott szituációban kontárkodásnak, belekotyogásnak és egyebeknek. – Varga Gergő Zoltán hozzászólása

(8) Én sem éreztem nőellenes megnyilvánulásnak ezt a megjegyzést. Ellenkezőleg, nem a személyre vonatkozik, hanem az esetleges beleszólás adekvátságára (lásd előttem szóló Varga Gergő Zoltánt). T.i., Mária (Jézus anyja) sosem volt apostol, miért is kellett volna annak lennie? Megjegyzem, Mária nagyon is tisztában lehetett az ő szerepével, nem hiszem, hogy törekedett volna nagyobb befolyásra. Ez a mai kor divatja, de nőismerőseim között is csak azoknál dívik, akik nem járnak Istennel. Félek, hogy ez utolsó mondatom ki fogja verni a biztosítékot, de vállalom... – Bazileos Taelos hozzászólása

(9) Varga Gergő Zoltán Nézze, ha Ön, kedves Gergő, csak a hátsó ülésre képes egy nőt elképzelni, - akkor igazán fölösleges itt érvelnem, meg amúgy is azt igazolja, amit írtam. Az Atya nincs egyedül a férfitársadalomban eme finom és rejtett nőellenességgel... Én a magam részéről számos »kotyogó« férfit is ismerek, - a kávéfőzőn kívül. ☺:) – Gál Magdi hozzászólása

(10) Bazileos Taelos Ajánlom a kánai mennyegző elbeszélését Jánosnál...☺:) – Gál Magdi hozzászólása

(11) Gál Magdi Egyszer kotyogott bele és éppen a kánai menyegzőn, akkor is jól le lett tolva: »Mit akarsz tőlem, asszony! Még nem jött el az én órám.« – Krisztina Sasváriné Bocsi hozzászólása

3.1. Perspektivikus értelmezés

Hodász András (a továbbiakban: szerző) blogbejegyzésében többek között azt a félreértést kívánja eloszlatni, hogy a film Mária Magdolnát mint apostolt ábrázolja. Annak érdekében, hogy az Egyháznak a Mária Magdolna személye iránti tiszteletét is nyomatékosítsa, egy referenciális jelenetet konstruál, amelyben Jézus anyjának, Szűz Máriának és az apostoloknak az egymáshoz való viszonyulását viszi színre („Fontos szereplője az evangéliumnak, tiszteletreméltó, de nem volt apostol, ahogy azt a film ábrázolja”, l. (2)-ben). Ezzel a jelenettel érvel amellet, hogy a tisztelet mértéke független az apostoli státusztól. A szerző olyan megnyilvánulása Jézus anyjáról, mint például „különleges tisztelet övezi”, szintén a Szűz Mária szerepét övező tiszteletre fókuszál a Jézus-történetben. Az „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” tagmondat értelmezése azonban két különböző eredményre vezet néhány olvasó körében a hozzászólások alapján.

Az egyik befogadói nézőpont szerint (l. Gál Magdi (3, 5, 9)-ben és Kenyeres Ildikó (6)-ban), a női szerepkörre vonatkozik a tagmondat. Arról, hogy a múlt időben konstruált referenciális jelenet hogyan válik jelenérvényűvé, és milyen szerepet tölt be a sztereotip jelentéstartalom ebben az értelmezésben, a 3.2. fejezet számol be. A másik befogadói nézőpont alapján (l. Varga Gergő Zoltán (4, 7)-ben és Bazileos Taelos (8)-ban) a szerző a hozzászólás adekvátságát fejezi ki a tagmondatban. Az olvasók reflexiói alapján két egymásnak ellentmondó megértés körvonalazódik, melyek kapcsolatba hozhatók a tisztelethez mint érték kategóriához való viszonyulással (l. 1. táblázat a függelékben). Gál Magdi expliciten kijelenti a félreértést Varga Gergő Zoltánnal való kommunikációjában (l. (5)-ben), azonban a megértésükben mutatkozó ellentmondást mindketten a szerző kijelentésére – „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” (l. (2)-ben) – vezetik vissza: „Csupán csak arra az apró elszólásra reagáltam, hogy egy nő pusztán »belekotyogni« tudna az egyház dolgaiba. Ez bizony elég keményen nőellenes kijelentés.” (l. (5)-ben), „szeretném még egyszer védelmembe venni az atyát” (l. (7)-ben). A kétféle értelmezéshez vezető folyamatot a szerzői magyarázat, valamint az olvasói magyarázatok teszik hozzáférhetővé a kognitív szemantikai vizsgálatban. A szerzői magyarázat egy általános, kulturálisan nem tagolt olvasóközönségnek szól, amely kedvező környezet a sztereotip jelentéstartalom előhívásának. A szerző expliciten nem fejt ki, hogy pontosan mire gondol, a női szerepkörre, vagy a hozzászólás adekvátságára. Erre a jelentéstartalomra implicit utalás történik, többek között a *belekotyog* ige szubjektivizált alkalmazásával a megnyilatkozásban. Az olvasói magyarázatok a szerzői perspektívából törekednek leírni a tagmondat értelmezését.

3.2. Kognitív szemantikai elemzés

Ebben az alfejezetben elemzem a blogbejegyzésben a félreértéssel összefüggésbe hozható igét a jelentésszerkezet leírásával, és megvizsgálom, hogy a teljes szerkezetből mely jelentés-összetevők aktiválódnak a kontextus révén a mentális feldolgozás során. Ismertetem a jelentésalkotás dinamikus folyamatában megvalósuló kognitív műveleteket, és bemutatom, hogyan lép működésbe a sztereotip jelentéstartalom az értelmezési folyamatban, melyek közös eredményeként adott jelentés profilálódik az olvasók számára.

Az „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” tagmondatban szereplő *belekotyog* ige jelentésszerkezetének résztvevői közül (*valaki*: elsődleges figura, a trajektor; *valamibe*: másodlagos figura, a landmark) a figyelem a humán cselekvőre irányul, ez a feltűnőbb.

A *belekotyog* igekötős ige intranzitív, perfektív, cselekvő, E/3. személyben van lehorgonyozva.

Az ige **eseményszerkezete**: „a folyamat tényleges megvalósulási elemeiből, az egymást követő elemi állapotok változási, átalakulási jellemzőiből, a folyamat nagyobb jellegzetes részeiből áll” (Tolcsvai Nagy, 2017: 319).

A *belekotyog* ige eseményszerkezete: 1. 'valaki kéretlenül hozzászól egy témához vagy cselekvéshez; főleg gyermek rá nem tartozó dologba kéretlenül (többször) beleszól' (l. ÉrtSz. *belekotyog* a.); 2. 'a hozzászólás lényegi információátadás nélkül történik'; 3. 'a hozzászólás többnyire rossz időzítéssel történik, zavaró a hatása'.

Az ige pejoratív értelmű szó, beszélt nyelvi stílusú (társalgási), bizalmas stílusárnyalattal (vö. *beleüti az orrát*), a tagmondatban erősen szubjektivizált, a szerző attitűdjét, hiedelmeit fejezi ki anélkül, hogy ő a szövegrészlet nyílt és objektivizált résztvevőjévé válna.

Emellett a szerző bennfoglalt attitűdjének a jelenlétére mutat rá a szövegvilágban a *hiszen* diskurzusjelölő szubjektivizációs alkalmazása is (l. 1. táblázat (1)-ben). A szubjektivizáció itt úgy valósul meg, hogy a szerző nem kifejtett, ugyanakkor jelen van a háttérben, rejtve van a *hiszen* kifejezésben. Mivel a szubjektivizáció általában a beszélők által konstruált jelenet fontos tényezője, melynek több megvalósulási változata van (Tolcsvai Nagy, 2017: 462), ez a szubjektivizált tartalom válik az olvasó számára többféle módon értelmezhetővé.

Az ige temporalitásának a leírásához szükséges az idő alapszintű értelmezése: „az **idő** a folyamatot kifejező nyelvi szerkezetek jelentésében pillanatnyi állapotok (azaz most-pontok) sorozata” (Tolcsvai Nagy, 2017: 311). Az időnek több nyelvi kifejezési módja van, melyek közül itt kiemelek kettőt, egyrészt az idő lehorgonyzó deiktikus jelölését (az igei időjelekkel), ebben az esetben az idő részben szubjektívan konstruálódik, másrészt az inherens temporalitást (az idő jelölését az ige szemantikai szerkezetében): az ige időben történő folyamatot fejez ki (vö. Tolcsvai Nagy, 2013).

Az aspektus a magyar nyelvben részben igei, részben mondatbeli és pragmatikai tényező. [...] Az igeaspektus megkonstruálásában elsősorban az ige időszerkezete és az eseményszerkezet vesz részt (Tolcsvai Nagy, 2017: 334).

Az igeaspektus egy másik irányú megközelítéséhez Langacker (1991) nyelvelméleti modelljét veszem alapul, amennyiben a nyelvi kifejezések jelentése szerkezetes, a teljes szerkezetből csak egy részt hívnak elő (aktív zóna) a szövegvilág résztvevői, akik figyelemáthelyezéssel mozogni tudnak a jelentésszerkezetben. A jelentésalkotás dinamikus folyamatában a főnév kidolgozza az ige eseményszerkezetét, az ige pedig kijelöli a főnév aktív zónáját, utóbbi a jelen példában a szerző perspektíválása (*belekotyog*) és az általa létrehozott kontextus (*egyház élete*) révén lép működésbe az olvasók számára. Az 'ismétlődés' jelentés-összetevőt magában foglaló *belekotyog* ige a szövegben múlt időben van lehorgonyozva („ő maga sem kotyogott bele”). Az ige perfektív jellegét azonban kinyitja „az egyház életébe” igebövítmény a tagmondatban, amihez támogatói környezetet biztosít az ige + igező sorrend, így az ige imperfektív, folyamatossá válik, és annak jelentése kiterjed egy teljes élet, Jézus anyja életének az idejére. A világról alkotott ismereteink alapján az elemzett

tagmondat kiegészíthető: „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” (*soha*), tehát ismereteink alapján egyszer sem, amíg élt, egy történetként szemlélve ezzel Jézus anyjának az életét. Ez a múlt időben konstruált folyamat kerül kapcsolatba a blogbejegyzés és a hozzászólások jelen idejű feldolgozó idejével mint folyamattal, aminek alapján a bele nem kotyogás ugyan a múltban történt, és Szűz Mária teljes életére vonatkozó folyamat, azonban annak hatása egy mai napig érvényes példája a tiszteletreméltó együttműködésnek. Emellett nemcsak Jézus anyjának, hanem az egyháznak az életét is időben egymást követő események láncolataként, egy történetként szemléljük, és a szerző intenzív erőfeszítést tesz azért, hogy a Jézus anyja életében képviselt narratív minőséget áthelyezze az egyház máig tartó történeti narratívájára, fenntartva eközben az időbeli folyamatosság látszatát a dinamikus kontextuális hozzáigazítás kognitív művelete révén (Az élet mint történet narratíváról l. Kahneman, 2011). A szerző állításai jelen időben valósulnak meg a bekezdésen belül a tagmondatok egymással való viszonyában, melyeket múlt időben reprezentált magyarázattal támaszt alá. Az „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” tagmondat temporalitását a befejezetlen folyamat jellemzi, ez kerül a figyelem középpontjába. A szerző és az olvasó által megértett szövegvilágban ezáltal reprezentálódik a jelen idő és a múlt idő is, amelyek közül Gál Magdi olvasó számára, a hozzászólásai alapján, a jelen idő profilálódik.

A jelentést árnyalja az igeaspektus dinamikája az igebővítménnyel való kapcsolatában. Az „egyház életébe” nyelvi kifejezés birtokos szerkezet, referenciapont-szerkezet. Az *egyház* referenciapont domíniuma az *egyház* fogalmi szerkezete, ill. jelentésmátrixa. Az *egyház* főnév jelentésmátrixában (‘a keresztény híveket magukban foglaló szervezet’, itt: katolikus papság), a szövegben kisbetűvel írva, a szervezetet jelölné formailag, ugyanakkor élete az egyházat alkotó tagoknak, a papságnak lehet, akik régen felekezeti irányzat nélkül férfiak voltak, így metonimikusan ez a jelentés profilálódik. Gál Magdi értelmezésében, a hozzászólásai alapján, az *Egyház* (megszemélyesítés) tagjainak élete profilálódik, az *Egyház* tagjai férfiak, akiket a megnyilatkozás valós idejében Hodász András katolikus pap képvisel.

A következőkben bemutatom, hogyan lép működésbe a sztereotip jelentéstartalom az értelmezési folyamatban. A *belekotyog* igéhez kapcsolódik egy sztereotípi (továbbiakban: **első sztereotípi**), miszerint az általa kifejezett cselekvés elsősorban nőkre jellemző viselkedés, melynek összetevői: nem tud az érzelmein uralkodni, és ami az eszébe jut, rögtön kimondja, többnyire segítő szándékkal, amit viszont nem igazít hozzá a hallgató elvárásaihoz.

Az elemzés viszonyulását a sztereotípi fogalmához a következőkben röviden vázolólok. A társadalomtudományi és pszichológiai megközelítések egy része lényegileg nem tesz különbséget a sztereotípi és az előítélet meghatározásában. A sztereotípi „egy társas csoportról alkotott mentális reprezentáció vagy benyomás, amely a csoportot meghatározott jellemzőkkel és érzelmekkel társítja”

(l. Smith et al., 2016: 215). Funkcionális kognitív szempontból azonban hasonlóan lényeges a fogalom hermeneutikai megközelítése (vö. 3.3. fejezet, „tökéletesség vélelme”), amelynek keretében a gadameri megértésfogalom (l. Gadamer, 2003) két nézőpontból alkalmazza az előítélet fogalmát: az előítéletek egyrészt a megértés feltételei (az előzetes elvárásokra és ismeretekre vonatkozóan), másrészt a nem tudatosított előítéletek (itt: sztereotip jelentéstartalom) értelmezésben elfedhetik a megértendő szöveg másságát, utóbbi esetben a megértés folyamata nem a szerzői szándék szerint zárul le, ez vezethet többek között félreértéshez. A gadameri előítélet-fogalom elsőként említett megközelítéséhez kapcsolódva a jelen kontextusban a sztereotip jelentéstartalom előhívásában szerepe van Gál Magdi előzetes ismereteinek, amit az olyan kijelentések implikálnak, mint például: „Szomorúan látom, hogy még egy Hodász András is zsigerileg hordozza az Egyház konzervatív nőképét.”, illetve „Én a magam részéről számos »kotyogó« férfit is ismerek, - a kávéfőzőn kívül. ☺:)”. Az előzetes ismeretek behívásánál az emlékezettel összefüggő kognitív műveletek jelentősége megnő a megértés folyamatában. Ezeknek a műveleteknek a láthatóvá tételében a kognitív pszichológia és a kognitív szemantika eredményeire hagyatkozom. Az emlékezetnek alapvető tulajdonsága, hogy mindig valamilyen tér-idő kontextushoz kapcsolja az eseményeket (vö. Csépe et al., 2007: 86, 2. fejezet), így bizonyos szinten mindig jelen van a kommunikációban. Ezt kognitív szemantikai szempontból azzal egészítem ki, hogy amint egy nyelvi kifejezés jelentéséhez kapcsolódó komplex mátrixot, összetett sémát sem mozgósítunk teljességében egy adott beszédhelyzetben (vö. „aktív zóna” – „hozzáférhetőség” fogalompár, Langacker, 1991), feltehetően a korábbi tapasztalatok, emlékek előhívásakor sem mozgósítjuk a hozzájuk kapcsolódó teljes tudáskeretet és forgatókönyvet (vö. Tolcsvai Nagy, 2001) adott beszédhelyzetben. Amíg a begyakorlott tudás, amely tapasztalatokon alapul, könnyen előhívódik a kognitív ingerek által, addig az összetettebb, tágabb ismeret előhívása összetett fogalmi tartományt, sémát és forgatókönyvet aktivál. A jelen esettanulmány utóbbira szolgál példaként.

Azt, hogy az olvasó milyen módon működteti az emlékezetét összetett ismeretek előhívásakor a megértés folyamatában, a kognitív pszichológia területéről ismert „tapasztaló én” – „emlékező én” fogalompár alkalmazásával mutatom be. Kahneman (2011) a szisztematikus tévedések mögött húzódó gondolkodásunk bemutatása kapcsán fejti ki, hogy magunkról és másokról is csak „én”-ek keretei között vagyunk képesek gondolkodni. Eszerint két különböző entitás van. Az egyik, a „tapasztaló én” a tárgyilagos megfigyelő, aki az esemény valós idejében az egyes időpillanatokban észlelt jelenségeket megfigyeli és összegezi. Megfigyelései rövidtávon elérhetőek a tudatos elme számára. A másik az „emlékező én”, aki megjegyzi a dolgokat, és megőrzi az életünk történetét. Utóbbi folyamat a memóriánk alapvető reakciójával azonnal elkezdődik, így valójában nemcsak akkor mesélünk történeteket, amikor szándékunk szerint

tesszük azt, hanem a memóriánk meséli nekünk a történeteket, illetve amit megtartottunk a tapasztalatainkból, az a történet. A Gál Magdi számára feltűnő megnyilatkozásra („ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe”) elsőként a „tapasztaló én” reflektál, miközben újraalkotja a jelentést saját reprezentációjában, míg az ítéletet, amelyet a megnyilatkozás értékelésekor hoz, mindenekelőtt az „emlékező én” magyarázza. Ugyanakkor csak a hangsúly eltérő, mindkét „én” részt vesz az értelmezési folyamatban, bár ez az összetett kognitív munka közel sem mindig tudatosan megy végbe. Gál Magdi reprezentációjában, valós időben a „tapasztaló én” tárgyilagos megfigyelőként észleli a sztereotip jelentéstartalmat, az „emlékező én” pedig összeveti (tehát tér-idői kontextusban rögzült eseményhez mint emléknyomhoz köti) a sztereotip jelentéstartalmat a saját tapasztalatokkal, ez pedig egy nagyobb mentális erőfeszítéssel jár együtt a tárgyilagos megfigyelésnél, és a hozzászólásában nyilvánul meg.

Gál Magdi a *belekotyog* igében profilált és szubjektivizált sztereotípián (vö. első sztereotípiia) keresztül jut el *az egyház életébe* birtokos szerkezetben szubjektivizációval megvalósult sztereotípiáig (továbbiakban: **második sztereotípiia**), amely „az Egyház konzervatív nőképe”. A szerző bennfoglaltan a konceptualizáció részévé válik a *sőt* kifejezésben. A második sztereotípiia kidolgozásában lényeges szerepet tölt be egyfelől az a már említett jelenség, hogy a Gál Magdi olvasó által megértett szövegvilágban (vö. 1. táblázat (3,5,9)-ben) a jelen idő profilálódik. Másfelől Gál Magdi hozzászólásában a *zsigerileg hordozza* kifejezés visszautal „az emlékező én” kognitív munkájára: régen az egyház volt a tudás birtokosa (írás, olvasás művelése), ebben a kiváltságban a nők nem részesültek. Gál Magdi reprezentációjában a „tapasztaló én” (l. az első sztereotípiára való reflexió) és az „emlékező én” (l. a második sztereotípiia megkonstruálása) összhangban vannak egymással, erősítik egymást. Szövegvilágában szubjektivizált jelentéstartalommal épül be a szerző által valós időben projektált (előrevetített) valóság (vö. dinamikus evolúciós modell, Langacker, 1991: 277).

A szerző az iróniát alkalmazta a kritikai attitűdje érvényesítéséhez a blogbejegyzésben (l. Mandiner, 2018), például: „a film szerint tulajdonképpen az összes tanítvány félreértette Jézust, de persze Mária nem, mert ők minden este együtt nézték a naplementét”, melyben többek között a *persze* kifejezés szubjektivizált ironikus jelölés. Ugyanakkor nem működik sikeresen az értelmezésbeli távolságnak a tudatosítása a szerző perspektívája és az adott reprezentációban érvényesülő perspektíva között a fentiekben kifejtett okok miatt. A *belekotyog* ige jelentéséről indított egyezkedés – Gál Magdi és Kenyeres Ildikó, valamint Varga Gergő Zoltán és Bazileos Taelos között – nem vezet eredményre, nem történik meg a sztereotip jelentéstartalmaknak a helyreigazítása, amiről egy olvasó is beszámol (l. (11)-ben). Az „ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe” tagmondat értelmezése nem tisztázódott. Hodász András és Gál Magdi nem alkottak közös jelentést a valós időben létrehozott beszédesemény

szövegvilágban, mivel több referenciális jelenet is megvalósult a szövegvilágban (vö. Tátrai, 2017: 913, triadikus figyelemirányítás).

3.3. További szempontok az elemzésben

A fenti kognitív szemantikai elemzéshez kapcsolódik két további fontos szempont. Hermeneutikai megközelítésben újabb perspektívát nyújt a blogbejegyzés és a kapcsolódó hozzászólások értelmezéséhez a „tökéletesség vélelme”:

Ha a megértendő szövegben valami nem illeszkedik az elvárásainkhoz, akkor azt kell feltételeznünk, hogy koherens, értelmes véleménnyel van dolgunk, nem pedig értelmetlen idegenséggel. Ezt az előfeltevést csak akkor szabad feladnunk, ha a szöveg megértése minden nyitott erőfeszítésünk ellenére nem jár sikerrel (Olay, 2017: 36).

Ezt az elvet szem előtt tartva valószínűsíthető, hogy a szerző a *belekotyog* ige sematikus szerkezetében kódolt megvalósulási valószínűségek közül úgy választott, hogy megkísérelte a kulturális közegünkben korábban már rögzült, sztereotip jelentéstartalmat egy másik szintre helyezni, vagyis amikor sztereotípiát hívott elő, és azon ironizált (vö. metapragmatikai jelzések, Tátrai, 2017), stiláris regisztert nyitott a sztereotípia megdöntéséhez, amit azonban néhány olvasó a bloghoz fűzött hozzászólásában visszahelyezett az eredeti szintre. Stiliztikai szempontból ez jelentéstartalommal bír, nevezetesen a megértési folyamatban a stílushatás (itt: irónia) megvalósulása összhangot feltételez a stílusértelemmel, amiből az következik, hogy az olvasóban nem vált ki fölháborodást, hanem éppen ellenkezőleg, az olvasó megmarad a szerző által kijelölt mentális ösvényen a reprezentáció során, ezzel együtt lényegileg bizalommal van a szerző irányában.

A „tökéletesség vélelme” metapragmatikai szempontból is tovább árnyalja a jelen esettanulmány értelmezési körét, ugyanis megengedi annak valószínűségét, hogy mint hatalmi egyezkedésre tekintünk Hodász András katolikus pap blogbejegyzésére és az arra érkezett hozzászólásokra (a metapragmatikai tudatosság itt követett fogalomértelmezéséhez lásd még Verschueren, 1999; valamint Tátrai, 2006). Az egyezkedés ilyen alapon arról zajlik, hogy mit lehet és mit nem lehet mondani Szűz Máriáról, az egyházzal és e kettő egymáshoz való viszonyulásáról. Ez esetben a félreértést mint stratégiát működtetik a kommunikáció résztvevői az egyezkedés folyamatában, ezen a területen azonban még további kutatások szükségesek.

4. Összegzés

A tanulmány felvetette azt a kérdést, hogy milyen tényezők indokolhatják a félreértés kialakulását (specifikusan a magyar nyelvben). A kérdés megválaszolásához egy hétköznapi diskurzusrészlet kognitív szemantikai

elemzését ismertettem, amely alkalmasnak bizonyult a félreértés jelenségének komplex kognitív megközelítésére.

Bemutattam, hogy a megnyilatkozó és a befogadó részéről a referenciális jelenet(ek) létrehozására és megértésére hatással van, hogy a valós időben létrehozandó referenciális jelenetek milyen viszonyba kerülnek a befogadó mentális világában már korábban feldolgozott, hasonló világbeli jelenettel. A kognitív szemantikai vizsgálat feltárta, hogy a félreértésben érintett kifejezések jelentésének a szövegkörnyezethez történő dinamikus kontextuális hozzáigazítása nem történt meg, ezen kívül több tényezőnek is szerepe volt a félreértés kialakulásában. Az elemzés alapján a sztereotípiáknak (szoros összefüggésben az előítélettel), a szubjektívizációnak, az emlékezetnek és az érzelmeknek egyaránt szerepük lehet a félreértések kialakulásában.

A félreértés jelenségének a megismerési folyamatban betöltött szerepe egyebek mellett az, hogy ráirányítsa a figyelmet a világról alkotott adott reprezentáció azon szegmensére, amely valószínűsíti, hogy a megnyilatkozásban résztvevők mely területen tudják hatékonyabbá tenni az együttműködésüket az interakcióban, amennyiben szándékukban áll, hogy közös referenciális jelenetek létrehozásával, együtt megértsenek valamit nemcsak a világból, hanem egymásról is.

Irodalom

- Boromisza D.** (2003) Az interkulturális félreértés kutatásának fő irányzatai. *Szociológiai Szemle* 4. 76–87.
- Bührig, K. & Thijs, J. D. ten** (eds. 2006) *Beyond Misunderstanding: Linguistic Analyses of Intercultural Communication*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Croft, W.** (1994) Speech act classification, language typology and cognition. In: Tsohatsidis & Savas L. (eds.) *Foundations of speech act theory. Philosophical and linguistic perspectives*. London: Routledge. 460–478.
- Csépe V., Győri M. & Ragó A.** (2007) *Általános pszichológia 2. Tanulás – emlékezés – tudás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csontos N. – Dér Cs.** (2018) *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó.
- Gadamer, H-G.** (2003) *Igazság és módszer*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Hardi J.** (2010) A félreértés pragmatikai vizsgálata. Társadalmi-nemek közti párbeszéd elemzése alapján. *Magyar Nyelvőr* 134. 78–87.
- House, J., Kasper, G. & Ross, S.** (eds. 2003) *Misunderstanding in Social Life: Discourse Approaches to Problematic Talk*. London, New York: Routledge.
- Kahneman, D.** (2011) *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Starus and Giroux. pt. 5.
- Kertész A. & Rákosi Cs.** (2007) Adatok és körben forgó érvelés a fogalmi metaforaelméletben. In: Csatár Péter & Pethő Gergely (szerk.) *Szemantikai intuíciók mint nyelvészeti adatok*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 95–128.
- Langacker, R. W.** (1987) *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W.** (1991) *Foundations of cognitive grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W.** (2006) Subjectification, grammaticalization, and conceptual archetypes. In: Athanasiadou, Angeliki, Canakis, Costas & Cornillie, Bert (eds.) *Subjectification. Various path to subjectivity*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 17–40.

- Simon G.** (2018) Gendernyelvészet a kulturális antropológia és a lingvisztikai szintek tükrében. In: Dobák Imre & Hautzinger Zoltán (szerk.) *Szakmaiság, szerénység, szorgalom: Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 637–645.
- Smith, E. R., Mackie, D. M. & Claypool, H. M.** (2016) *Szociálpszichológia*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Szilágyi-Gál M.** (2018) *A félreértés esélyei. Filozófiai, politikaelméleti és retorikai írások*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tannen, D.** (2019) *Miért értjük félre egymást?* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Sz.** (2006) „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?” – Néhány megjegyzés a metapragmatikai tudatosság jelöléséről. In: Mártonfi A., Papp K. & Slíz M. (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest: Argumentum. 617–621.
- Tátrai Sz.** (2017) Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tolcsvai Nagy G.** (2001) *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy G.** (2013) *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G.** (2017) Jelentéstan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 207–502.
- Tolcsvai Nagy G.** (szerk., 2017) *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tomasello, M.** (2002) *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Olay Cs.** (2017) Előítélet, előfeltevés és tradíció hermeneutikai nézőpontból. *Magyar Filozófiai Szemle* 2017/1. 29–49.
- Verschueren, J.** (1999) *Understanding pragmatics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

Források

- ÉrtSz. = Bárczi G. & Országh L. (főszerk., 1979) [1959] *A magyar nyelv értelmező szótára*. I. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mandiner (2018) http://mandiner.hu/cikk/20180403_hodasz_andras_maria_magdolna_a_nagy_felreertes
A filmkritika a *Mária Magdolna* (2018) című brit–amerikai–ausztrál filmdrámáról készült, az eredeti angol címe: *Mary Magdalene*.
- Sopronert (2005) <http://www.sopronert2005.hu/cukorbetegseg-cikkek/741-felreertes>

Melléklet

1. táblázat. A tisztelet mint érték kategória konstruálása.

szerzői közlés	olvasói értelmezések
<p>Jézus anyját különleges tisztelet övezi az Egyházban, hiszen az élő Istent hordozta, (2)-ben</p> <p>/mégsem tartjuk apostolnak, sőt: ő maga sem kotyogott bele az egyház életébe, nem akart pápa sem lenni azzal az indokkal, hogy »Énvagyokazannya«. (2)-ben</p>	<p>a szerző zsigerileg hordozza az Egyház konzervatív nőképét (Gál Magdi, (3)-ban)</p>
	<p>↑</p> <p>nem hiszem, hogy ezzel a kotyogással Hodász atya arra szeretett volna rávilágítani, hogy konzervatív elképzelései vannak a női szerepkörökről (Varga Gergő Zoltán, (4)-ben)</p>
	<p>keményen nőellenes kijelentés (Gál Magdi, (5)-ben)</p>
	<p>mi baja a nőkkel vajon a szerzőnek? (Kenyeres Ildikó, (6)-ban)</p>
	<p>↑</p> <p>szeretném még egyszer védelmembe venni az atyát (Varga Gergő Zoltán, (7)-ben)</p>
<p>én sem éreztem nőellenes megnyilvánulásnak ezt a megjegyzést. Ellenkezőleg, nem a személyre vonatkozik, hanem az esetleges beleszólás adekvátságára (Bazileos Taelos, (8)-ban)</p>	
<p>az Atya nincs egyedül a férfitársadalomban eme finom és rejtett nőellenességgel (Gál Magdi, (9)-ben)</p>	
<p>»Mit akarsz tőlem, asszony! Még nem jött el az én óráim.« (Krisztina Sasváriné Bocsi, (11)-ben)</p>	